Beschrijving van woningbouwproject 'Bickerseiland', Grote Bickersstraat 251 t/m 271, Bickersgracht 208 t/m 218, Kleine Bickersstraat 2 t/m 8 (bouwdeel 1) en Grote Bickersstraat 305 t/m 319 en Bickersgracht 242 t/m 254 (bouwdeel 2).
Datum: 29 juli 2024 (aangepast naar aanleiding van zienswijzen op 28 mei 2025)
Auteur: Wijnand Galema
Bezoekdatum: 16 en 29 februari 2024

Architect: Paul De Ley, Jouke van den Bout
Ontwerpjaar: 1972-1973 (bouwdeel 1) en 1974-1975 (bouwdeel 2)
Bouwjaar: 1973-1975 (bouwdeel 1) en 1975-1976 (bouwdeel 2)

Opmerkingen
Deze beschrijving is door Monumenten en Archeologie (MA) gemaakt op verzoek van het dagelijks bestuur van Stadsdeel Centrum (d.d. 5 oktober 2021) met als doel het inventariseren van de aanwezige monumentwaarden. Dit naar aanleiding van de aanvraag van Erfgoedvereniging Heemschut (d.d. 19 april 2021) om het woningbouwproject Bickerseiland aan te wijzen als gemeentelijk monument.

Het interieur van het complex is slechts gedeeltelijk bekeken: van bouwdeel 1 (Grote Bickersstraat 251 t/m 271, Bickersgracht 208 t/m 218, Kleine Bickersstraat 2 t/m 8) zijn de gemeenschappelijke ruimten, trappenhuizen en het interieur van de voormalige bedrijfsruimte bekeken (nu: appartement), Grote Bickersstraat 271. Van bouwdeel 2 (Grote Bickersstraat 305 t/m 319 en Bickersgracht 242 t/m 254) zijn de gemeenschappelijke ruimten, trappenhuizen en dakterrassen bekeken, evenals het interieur van het appartement, Grote Bickersstraat 307 .

Het onderzochte woningbouwcomplex heeft een orde 2 waardering op de (nog in procedure zijnde) Ordewaarderingskaart Architectonische en stedenbouwkundige kwaliteit 1970-1985.

Stedenbouwkundige context
Het woningbouwproject Bickerseiland ligt in de gelijknamige buurt die deel uitmaakt van de stadsuitbreiding in het IJ ten noorden van de Haarlemmerdijk. De vroedschap, het toenmalige gemeentebestuur van Amsterdam, besloot in 1613 tot vergraving en aanplemping van dit buitendijkse gebied, om ruimte te creëren voor de bouw van woonhuizen, pakhuizen, kades, scheepswerven en overige havenactiviteiten. In 1631 kocht Jan Bicker, burgemeester, scheepsbouwer en koopman, het nieuwe eiland dat naar hem werd vernoemd. Hij bouwde er pakhuizen, werven en woonhuizen, maar ook zijn eigen huis met uitkijktoren. Ten noorden van het Bickerseiland lig het Realeneiland, vernoemd naar schepen Reaal, die een groot deel van de gronden in bezit had. Er stonden oorspronkelijk vooral zoutketen, pakhuizen en woningen, maar ook de zandmarkt was hier gelegen en werden er zeilen getaand. Ten westen ligt het Prinseneiland dat vooral met pakhuizen en woningen was bebouwd. Tezamen vormen ze de Westelijke Eilanden.

Aan het einde van de negentiende eeuw nam de scheepsbouw in het gebied af door opkomst van grotere, ijzeren en later stalen schepen met stoommotoren, die op grotere werven buiten de stad werden gemaakt. De werven, kades en pakhuizen raakten hun functie kwijt, ook omdat ze onbereikbaar werden voor grotere schepen. Een ander type bedrijvigheid dat minder afhankelijk was van het water, kwam ervoor in de plaats, zoals werkplaatsen en opslag. In de bebouwing werd niet veel geïnvesteerd waardoor de Westelijk Eilanden langzaam in verval raakten met vele verkrotte woningen tot gevolg. Om het tij te keren stelde de gemeente Amsterdam in 1953 een nieuw bestemmingsplan op voor het gebied. Uitgangspunt was sanering van de

bebouwing om plaats te maken voor grote, moderne kantoorgebouwen. De ligging van het gebied ten opzichte van de binnenstad en het station Amsterdam Centraal, maar vooral de nabijheid van nieuwe verkeerswegen maakte het gebied interessant voor beleggers. Er werd een verkeersroute aangelegd dwars door de Haarlemmer Houttuinen, die de eilanden verder isoleerde van de binnenstad. De gemeente werd in haar plannen ondersteund door het Rijk, dat een aantal vervallen binnenstadswijken had opgenomen in de Wederopbouwwet van 1953. In geval van sanering zou tachtig procent van de kosten van sloop en bouwrijp maken door het Rijk worden betaald. De tweede binnenstadsnota uit 1968 zette de saneringsplannen nog eens kracht bij door geen nieuwe woningen toe te staan waardoor wonen feitelijk onmogelijk werd. Intussen was in 1965 het eerste grote kantoorgebouw op het eiland opgeleverd, de Walvis, een initiatief van een particuliere belegger. Hiermee werd een afwijkende maat en schaal op het eiland geïntroduceerd, die anticipeerden op de geplande transformatie naar kantorenwijk.

Dezelfde belegger had plannen voor een tweede groot kantoorvolume, de Narwal, waarvoor opnieuw woningen zouden worden gesloopt. Een in allerijl opgericht buurtcomité kon echter niet voorkomen dat het project werd gerealiseerd, maar hun protesten brachten wel een radicale omslag teweeg in de aanpak van oude buurten. De acties van het buurtcomité, gesteund door de architecten Paul De Ley en Jouke van den Bout, leidden tot een alternatief plan dat uitging van behoud van het stratenpatroon, de rooilijnen en de woonbestemming. Het gemeentebestuur ging uiteindelijk overstag en nam een groot deel van de bewonerseisen op in een nieuw bestemmingsplan. De bewoners werkten intussen met De Ley en Van den Bout aan de plannen voor het eerste deel van het kleinschalige woningbouwproject Bickerseiland, op het braakliggend stuk grond tussen de Grote Bickersstraat en de Bickersgracht. Het gerealiseerde ontwerp respecteert de bestaande structuur van woonhuizen en pakhuizen door de daken uit te voeren als afgeknotte zadeldaken haaks op de rooilijn. Hierdoor is de suggestie gewekt van een reeks individuele panden, zoals die het stadsbeeld van Amsterdam al eeuwen bepaalden. Het tweede, kleinere deel, iets verder noordwaarts, kwam op de locatie van de firma Van der Linden, een groothandel in chemicaliën, die door actie van bewoners gedwongen werd te verhuizen naar een andere locatie. De opzet en architectuur is vrijwel identiek als het eerder gerealiseerde bouwdeel. Enkele jaren later volgde meer stadsvernieuwingsprojecten op de Westelijke Eilanden, zoals de Westerdoksstrook uit 1982, eveneens naar ontwerp van De Ley.

Gebouwtype en bouwgeschiedenis in hoofdlijnen
Het project bestaat uit twee min of meer L-vormige gebouwen met bedrijfsruimten op de begane grond en woningen op de verdiepingen. De bouwhoogte varieert van drie tot vier bouwlagen, waarvan de bovenste zich bevinden onder de afgeknotte zadeldaken. In elk bouwdeel zijn verschillende woningtypes gerealiseerd waarvan het merendeel een onalledaagse opzet en plattegrond heeft. Het slechts twintig meter diepe bouwblok was eigenlijk alleen geschikt om zogenaamde rug-aan-rug woningen te maken, maar de architecten kozen ervoor om smalle en diepe woningen te bouwen, van slechts één beuk breed, maar met een dubbele oriëntatie. De woningen zijn voorzien van lichthoven in het midden van het blok, die voor lucht en daglicht zorgen. Hieraan liggen de keuken en een kleine slaapkamer. De woningen verspringen paarsgewijs ten opzichte van elkaar zodat de woonkamers per twee afwisselend op de Bickersgracht uitkijken of in de Grote Bickersstraat. Dit heeft ook geleid tot het verspringen van de trappenhuizen in het blok. Deze waren oorspronkelijk bereikbaar vanuit brede, teruggelegde entreepartijen, bedoeld als overgangszone tussen straat en trappenhuis. Deze zones zijn verbonden door een bajonetvormige doorgang, bedoeld als centrale ontmoetingsruimte en route door het bouwblok. Hieraan liggen ook de bergingen van de woningen en hebben de bedrijfsruimten hun entree. De doorgangen refereren aan de oorspronkelijke stegen in het bouwblok.

Bouwdeel 1 bestaat uit vijf beuken van elk 4,51 meter breed en een ondiep volume met enkele kleine woningen op de hoek van de Grote en Kleine Bickersstraat. Deze worden aan de achterzijde ontsloten door een smalle steeg waarop ook een van de doorgangen uitkomt. In totaal bevinden zich in het blok vier entrees en trappenhuizen. De woningen op de bovenste verdiepingen zijn twee beuken breed en hebben een geringe diepte. Hierdoor ontstond ruimte voor gemeenschappelijke dakterrassen. Bouwdeel 2 heeft een iets andere opzet en bestaat uit drie beuken met een breedte van 4,98 meter en een breed, maar ondiep volume aan de Bickersgracht met een dwarsgeplaatst afgeknot zadeldak. De plattegronden van de woningen in het diepe deel zijn vergelijkbaar aan bouwdeel 1, maar het blok heeft slechts één lichthof de

trappenhuizen zijn anders gepositioneerd met een raam naar de lichthof en de doorgang op de begane grond is open naar een binnenplaats (gedeeld met anderen bouwblokken). Op de bovenste verdieping loopt één woning door over de volledige diepte en bevinden zich twee woningen met een dubbele beukmaat en een geringe diepte met een dakterras. Gemeenschappelijke dakterrassen ontbreken hier.

De realisatie van het Bickerseilandproject kwam tot stand dankzij stichting Lieven de Key, die als opdrachtgever namens de bewoners fungeerde. De eerste paal werd in september 1973 geslagen en in februari 1975 trokken de eerste bewoners in de woningen. In september van dat jaar startte de bouw van het tweede deel, dat in 1976 gereedkwam. Lieven de Key is nog steeds voor een groot deel eigenaar van de twee complexen, maar een deel van de woningen is inmiddels verkocht aan particuliere bewoners. De bedrijfsruimten op de begane grond zijn omgezet naar woningen zodat de oorspronkelijke mix van werken en wonen verloren is gegaan. De teruggelegde entrees zijn in de rooilijn geplaatst waarbij de overdekte voorzones bij de bedrijfsruimtes (nu woningen) zijn gevoegd. Dit heeft geleid tot een aantal aanpassingen van de gevels op de begane grond.

In bouwdeel 1 zijn de brede entreeportieken aan de Grote Bickersstraat, dichtgezet met houten puien. Het portiek aan de Bickersgracht is eveneens dichtgezet met een houten pui, maar de achterliggende ruimte is niet bij de voormalige bedrijfsruimte gevoegd, zodat hier een ruime entreehal is ontstaan. Dit is vermoedelijk bij groot onderhoud in 1994 uitgevoerd, naar ontwerp van architect Jos Koopman. De houten puien van de erkers zijn hierbij vervangen, waarbij de vloerranden in het zicht zijn gekomen en de driedeling van het middelste venster is gewijzigd in één glasvlak. De zijgevels die boven de lagere traveeën uitsteken zijn voorzien van trespa panelen.
Bouwdeel 2 had oorspronkelijk één bedrijfsruimte, die op de bouwtekeningen als bibliotheek staat aangeduid. Vermoedelijk heeft hier nooit een bibliotheek gezeten. In 1983 is deze eenheid verbouwd tot mindervalidenwoning. Paul De Ley was hier als architect bij betrokken. De portiek aan de Grote Bickersstraat, met een diagonale wand, werd hierbij gehandhaafd, maar deels als buitenruimte gebruikt voor de woning, afgescheiden door een halfhoog metselwerk muurtje. Aan de Bickersgracht kreeg deze woning ook een inpandige buitenruimte (loggia) door het terugleggen van de gevel achter de metselwerk borstwering. Ook hier is begin jaren negentig groot onderhoud uitgevoerd waarbij de portieken zijn dichtgezet, ook die bij de mindervalidewoning. Een ontwerper is niet bekend. Met de wijziging van de entrees zijn ook binnenpuien en tochtdeuren in de gemeenschappelijke ruimtes van positie en indeling veranderd. De schoonmetselwerk wanden van deze ruimtes zijn geschilderd. Ook de kleurstelling van het houtwerk in de gevels van beide bouwdelen is niet meer origineel.

Architectonische verschijningsvorm
Exterieur
Beide bouwdelen zijn sober uitgevoerd en geheel opgetrokken uit lichtrode metselwerk gevels in wildverband. De straatgevels van bouwdeel 1 tellen acht traveeën aan de Grote Bickersstraat en vijf aan de Bickersgracht. Deze wisselen per twee of drie traveeën in hoogte (drie of vier bouwlagen), zodat gevels en daklandschap 'meebewegen' met de historische gevelwanden in de omgeving. De gevels eindigen in horizontaal afgesneden toppen, corresponderend met de achterliggende, afgeknotte zadeldaken. Een boeideel sluit de gemetselde gevels af. De gevels worden verticaal geleed door de uitkragende erkers van de woonkamers op de eerste en tweede verdieping, die steeds per twee in de gevels zijn gepositioneerd. De erkers zijn uitgevoerd als houten puien met een verticale geleding van vensters en bovenlichten. De tussenliggende traveeën hebben elk twee vensters, onderverdeeld in een stolpraam en een driedelig bovenlicht. Deze indeling zet zicht voort in de topgevels, waarbij de bovenlichten zijn doorgezet tot aan de afgeschuinde dakrand. De indeling van begane grond bestaat uit een afwisseling van brede houten puien op gemetselde borstweringen en (nieuwe) entreepuien. Het ondiepe volume op de hoek van de Korte Bickersstraat heeft een iets andere indeling van plattegrond en gevels, waarbij de erkers van de woonkamers in de zijgevel zijn gepositioneerd. Alle gevelopeningen worden afgesloten door betonnen lateien. Ter hoogte van de zakgoten, tussen de hogere geveltoppen, zijn stalen hijsbalken aangebracht.
Bouwdeel 2 heeft een vergelijkbare gevelopzet, met hier aan beide zijden drie traveeën van vier bouwlagen met afgesneden toppen, en aan de Bickersgracht een lagere vleugel van drie bouwlagen eindigend in een rechte gevel met daarboven het dakschild parallel aan de gevel. Anders dan in bouwdeel 1 zijn de gevels voorzien van buitenruimten op de dakvlakken van de erkers of in de vorm van aangehangen betonnen

balkons op de tweede en derde verdieping en per twee woningen gekoppeld. De geveltoppen zijn minder transparant met doorgaand metselwerk waarin zich vensters of puien met openslaande deuren naar de balkons bevinden. De stalen hijsbalken zijn ook hier toegepast, maar in plaats van een boeideel worden de gevels afgesloten door een aluminium trim. De middelste ramen in de erkers werden niet, zoals in bouwdeel 1 met een driedeling uitgevoerd, maar als een groot venster. In de gevel aan de Bickersgracht is een eerste steen ingemetseld, geplaatst door de architecten.
De indeling van de begane grond bestaat ook hier uit een afwisseling van brede houten puien en entreepartijen, waarvan slechts een enkele nog origineel is.

Interieur
De gemeenschappelijke ruimten van beide bouwdelen zijn eenvoudig afgewerkt met oorspronkelijk schoonmetselwerk wanden en lichtgrijze tegelvloeren van dubbelhard gebakken tegels. De trappen bestaan uit prefab betonnen elementen met eenvoudige stalen balustrades. Bouwdeel 2 heeft nog lattenplafonds in de entrees, die doorlopen in de onderzijde van de erkers. Deze waren oorspronkelijk met transparante beits afgewerkt, dat met het geel, bruinoranje en donkergroen van de kozijnen een meer natuurlijk en typisch jaren zeventig palet vertoonde, dan het wit en grijs van de huidige afwerking.

Cultuurhistorisch context
Paul De Ley (1943-2024), steevast geschreven met een hoofdletter D vanwege zijn Vlaamse wortels, werd in Hilversum geboren, volgde de HTS bouwkunde in Utrecht en de Academie van Bouwkunst in Amsterdam. Tijdens zijn studie werkte hij bij verschillende architectenbureaus, waaronder dat van Aldo van Eyck. Door hem en andere leden van de Forumgroep, die doceerden op de academie, raakte De Ley vertrouwd met het zogenaamde 'configuratief ontwerpen': het vormgeven aan het complexe stedelijk weefsel met behulp van geometrische rasterpatronen. Ook thema's uit het werk van Van Eyck keren terug in zijn ontwerpen: ontmoeting, menselijke maat, functiemenging, flexibiliteit en contextualiteit. De contextuele benadering werd een geliefd uitgangspunt voor een nieuwe generatie architecten die werkzaam werd in de stadsvernieuwing in de jaren zeventig. Dit proces werd aangewakkerd door anti-autoritaire ontwikkelingen in de maatschappij, die ook hun weerklank vonden in het bouwkundeonderwijs. Aangetrokken door de bewonersprotesten en hun intenties toogden De Ley en zijn studiegenoot Jouke van den Bout (1943-2014) in 1970 naar het Bickerseiland. Van de Bout werd in Lemsterland geboren, studeerde bouwkunde aan de HTS in Den Haag en volgde ook de Academie van Bouwkunst in Amsterdam, waar hij De Ley leerde kennen. De woningbouw op het Bickerseiland werd hun eerste gerealiseerde project, maar daarna zou ieder zijn eigen weg gaan. De Ley bleef actief in de woningbouw in Amsterdam en daarbuiten. Contextualiteit en continuïteit was zijn leidmotief, met als hoger doel het verbeteren van het wonen in de binnenstad. De zoektocht naar continuïteit werd in het begin gezocht in kleinschalige woningbouw met kappen, zoals het Bickerseiland, maar in de loop van tijd werden zijn ontwerpen strakker. Dit viel samen met het wegvallen van subsidies voor experimentele woningbouw en een terugtrekkende overheid. Van den Bout werkte nog enkele jaren in de stadsvernieuwing, maar van 1988 tot 2007 was hij in dienst van de Friese welstandsorganisatie Hûs en Hiem, waar hij zich inzette voor de ruimtelijke kwaliteit van zijn geboortegrond.

Toen De Ley en Van den Bout zich bij het actiecomité meldden, werden zij eerst wat argwanend aangekeken, als studenten 'die weer zo nodig moeten'. Ze bleken al gauw van onschatbare waarde te zijn als adviseurs van het actiecomité en als intermediair tussen bewoners, ambtenaren en stadsbestuur. Ook binnen het ambtelijke apparaat was een jonge generatie ontwerpers aangetreden die veel meer vanuit het principe van functiemenging over de stad dacht, maar daar was nog niet iedereen van doordrongen. Zo werd de actie van de bewoners door de directeur van de Dienst der Publieke Werken afgedaan als 'een slag in de lucht' en wethouder Publieke Werken concludeerde na een werkbezoek in 1970: 'meteen slopen'. Ondanks dat de Narwal niet meer tegen te houden was, lukte het om het tij te keren en de middenstrook op het Bickerseiland te behouden. Vervolgens was het zaak om het woningbouwproject, dat De Ley en Van den Bout samen met bewoners hadden bedacht, van de grond te krijgen. Een probleem was dat de bewoners niet in zee wilden gaan met een traditionele woningbouwvereniging. Die opereerde voor hun leden waardoor de bewoners van het Bickerseiland weinig kans maakten om voor de woningen in aanmerking te komen. Een oplossing hiervoor werd gevonden door betrokkenheid van stichting Lieven de Key, die in 1968 was opgericht met het oog op aankoop en restauratie van monumentale woonhuizen in de stad. Omdat dit

werd gezien als 'volkshuisvesting' had Lieven de Key de status van corporatie, waardoor ze als opdrachtgever voor woningwetwoningen kon fungeren en voor subsidies in aanmerking kwam. Lieven de Key wilde graag meewerken en stelde zich vooral op als juridisch instrument, als opdrachtgever namens de bewoners voor het verkrijgen van subsidies en bouwvergunning. Bickerseiland werd het eerste project voor Lieven de Key, dat uiteindelijk zou uitgroeien tot een volwaardige corporatie.

De betrokkenheid van Lieven de Key wierp meteen vruchten af. In 1972 werd het project beloond met een subsidie uit de regeling Experimentele Woningbouw. Dit was initiatief van de minister Wim Schut van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening om andere vormen van woningbouw met aandacht voor de menselijke maat, flexibel gebruik, bouwen voor de buurt, bewonersinspraak en mening van woningtypen en doelgroepen te stimuleren. Eind jaren zestig was er felle kritiek ontstaan op de monotonie van woonwijken en de vergaande systematisering van de woningbouw. Vernieuwende plannen konden aanspraak maken op extra subsidie boven op bestaande regelingen voor sociale woningbouw. De bijzondere plattegrond van de woningen, de gemeenschappelijke hal met de doorgang, de overdekte entree als ontmoetingsplek, de vormgeving van de kappen, de inpassing in de omgeving en het initiatief van de bewoners werden als motief genoemd. Voor De Ley en Van den Bout waren dit vanzelfsprekende thema's en zij vonden het heel treurig dat dit als experimenteel werd beschouwd.

Naast de financiering bleek ook de goedkeuring van toetsende instanties nog een flinke hobbel. De woningen voldeden niet aan de 'wenken en voorschriften' van de volkswoningbouw. Bouw- en woningtoezicht noemde de architecten 'slurvenbouwers' vanwege de smalle en diepe woningen. Ook de brandweer had bezwaar vanwege het ontbreken van een tweede vluchtroute. Om de gemeente te overtuigen werd in de voormalige synagoge aan het Jonas Daniël Meijerplein een 1:1 model van het smalle woningtype gebouwd, en met succes. Ook door toepassing van branddeuren kon de vergunning worden verleend. Op 1 februari 1975 trokken de eerste huurders in hun woningen, die voor 80 % aan oorspronkelijke bewoners van het eiland werden toegewezen. Uiteindelijk bleek de huurprijs voor velen toch te hoog, maar door bemiddeling van Jan Schaefer, staatssecretaris van Volkshuisvesting, werd deze verlaagd en vastgesteld op 275 gulden per maand voor een vierkamerwoning. Het project trok al snel veel belangstelling van sociologen, volkshuisvesters, studenten, architecten en bewonersorganisaties uit het hele land. Bickerseiland werd beschouwd als hèt voorbeeldproject van 'bouwen voor de buurt', dat het motto van de stadsvernieuwing werd in Amsterdam en daarbuiten.

Conclusie / registeromschrijving

Architectonische waarden

Het door Paul De Ley en Jouke van den Bout gerealiseerde woningbouwproject Bickerseiland (Grote Bickersstraat 251-271 en 305-319, Bickersgracht 208-218 en 242-254 en Kleine Bickersstraat 2-8) is van belang als een van de eerste woningbouwprojecten waarin veranderende opvattingen in de architectuur van rond 1970 zijn verwerkt, zoals het aansluiten bij de historische context, het verweven van functies en het ontwerpen van ontmoetingsplekken. Bijzonder is de manier waarop binnen de kleine en onregelmatige percelen een ingenieuze puzzel is gelegd van verschillende woningtypes, semi-publieke doorgangen en buitenruimten. Ook de onalledaagse woningen met opmerkelijke verhoudingen, veel aandacht voor uitzicht (erkers) en daglichttoetreding (lichthoven) en het oorspronkelijke kleurenpalet dragen hieraan bij. Daarnaast is het van belang voor het oeuvre van de architecten, als hun eerste uitgevoerde ontwerp en waarmee ze hun entree maakten in de stadsvernieuwing. Met name Paul De Ley heeft een grote rol gespeeld in vele Amsterdamse stadsvernieuwingsprojecten.

Stedenbouwkundige waarden

Bickerseiland is van belang als vroeg voorbeeld van het bouwen in de historische context van de stad, waarbij het bestaand stedelijk weefsel werd gerespecteerd. De ruimtelijke opzet en de architectonische verschijningsvorm refereren aan de pandsgewijze en kleinschalige ontwikkeling van de Westelijke Eilanden en vormen een tegenhanger van de in de jaren zestig ingezette praktijk van sanering door sloop en grootschalige nieuwbouw van kantoren en infrastructuur en een voor die tijd zeer vernieuwende vormgeving.

Cultuurhistorische waarden

Bickerseiland is van groot belang voor de omslag in de aanpak en sanering van oude stadswijken in Amsterdam. Het is een van de vroegste voorbeelden van zogenaamde 'grassroots' ontwikkeling, waarbij oorspronkelijke bewoners in actie kwamen tegen de van hogerhand opgelegde plannen door zelf met voorstellen te komen voor de herontwikkeling van hun buurt en zelf een alternatief woningbouwplan te ontwikkelen. Daarmee sloot het aan bij het proces van democratisering dat zich rond 1970 in de samenleving voltrok, waarbij inspraak werd geformaliseerd in stadsvernieuwingsprocessen. De directe betrokkenheid van bewoners werd een voorbeeld voor andere buurten in Amsterdam en daarbuiten. Bickerseiland bereidde de weg voor andere stadsvernieuwingsprojecten. Bickerseiland staat ook symbool voor een ontwerpproces waarbij een jonge generatie architecten samen met bewoners optrok in de strijd tegen grootschalige sanering en vóór betaalbare woningbouw. Daarnaast is Bickerseiland het allereerste project van stichting Lieven de Key, dat werd opgericht als organisatie voor stadsherstel en uitgroeide tot een van de grotere woningbouwcorporaties van Amsterdam. Tenslotte is het een voorbeeldproject uit de regeling Experimentele Woningbouw.

Gaafheid/herkenbaarheid

Beide bouwdelen van Bickerseiland zijn in hun hoofdopzet en architectuur goed bewaard gebleven. Ondanks de dichtgezette entreepartijen en gewijzigde kleurstelling is het project van belang vanwege de herkenbare uitstraling van de jaren zeventig en als onderdeel van een goed bewaarde, historische bebouwingsstructuur.

Zeldzaamheid

Het project is van belang vanwege de zeldzame woningbouwtypologie met smalle, lange woningen voorzien van lichthoven, die per twee wisselen van oriëntatie in het bouwblok.

Bronnen en literatuur

Stadsdeel Centrum, archief van de Dienst Bouw- en Woningtoezicht en rechtsopvolger
Stadsarchief Amsterdam, beeldbank
Nieuwe Instituut, Rotterdam, archief Paul De Ley
Nieuwe Instituut, Rotterdam, archief Jouke van den Bout

Barzilay, Marcel, Ruben Ferwerda, Anita Blom, *Predicaat experimentele woningbouw 1968-1980, Verkenning Post '65*, Amersfoort 2018

'Bickerseiland, herstel in oude luister of wat een buurt vermag', *VH-informatie*, 1974 (6), nr. 1, pp. 5-9

Brouwers, Ruud, 'Bewoners van Bickerseiland Amsterdam voelen zich verraden', *Nieuwe Linie*, 26 december 1970

Claassen, Tonny, *Paul De Ley – 1943. Bouwen voor de buurt – op zoek naar context en continuïteit*, Rotterdam 2007 (bonas-reeks)

Drooge, Lex van, Jeroen Verhulst, *Bouwen voor de buurt, moeilijkheden bij nieuwbouw in oude wijken*, Amsterdam 1976

Heuvel, Wim J. van, 'Voortreffelijk experiment op Bickerseiland', *Cobouw*, 21 februari 1975, p. 15

Lans, Jos van der, *Het begon met dubbeltjes. De geschiedenis van Woonstichting De Key 1868-2018*, Amsterdam 2018

Ley, Paul de, Jouke van den Bout, 'bevolking van een stuk Amsterdam stelt zèlf de norm', *Plan*, 1971 (2), nr. 2, pp.33-49

Metz, Tracy, 'Gezichtsbepalende architectuur van woningbouwcorporatie Lieven de Key; verantwoordelijkheid voor de stad', *NRC-Handelsblad*, 4 oktober 1993

'Op Bickerseiland bouwt buurt voor eigen mensen, uniek experiment voor Nederland', *Trouw*, 29 september 1973

Rutten, Jan, 'Heeft de stad nog wel bestaansrecht? Bickerseiland: bedevaartsoord voor de echte stadsbewoner', *Brabants Dagblad*, 10 augustus 1977

Vletter, Martien de, *De kritiese jaren zeventig. Architectuur en stedenbouw in Nederland, 1968 – 1982*, Rotterdam 2004

Beeldmateriaal

Kadastrale situatie bouwdeel 1 (deel 1): Grote Bickersstraat 251 t/m 271, Bickersgracht 208 t/m 218 (Data Amsterdam)

Luchtfoto bouwdeel 1 (geheel): Grote Bickersstraat 251 t/m 271, Bickersgracht 208 t/m 218, Kleine Bickersstraat 2 t/m 8 (Data Amsterdam)

Kadastrale situatie bouwdeel 1 (deel 2): Kleine Bickersstraat 2 t/m 8 (Data Amsterdam)

Kadastrale situatie en luchtfoto bouwdeel 2: Grote Bickersstraat 305 t/m 319 en Bickersgracht 242 t/m 254 (Data Amsterdam)

Kantoorgebouwen de Walvis (rechts) en de Narwal op het Bickerseiland (SAA).

Pagina uit informatiekrant westelijke eilanden (HNI/archief Paul De Ley).

Links: alternatief stedenbouwkundig plan voor de westelijk eilanden, 1970; rechts: bewonersacties voor betaalbare woningen (beide: HNI/archief Paul De Ley).

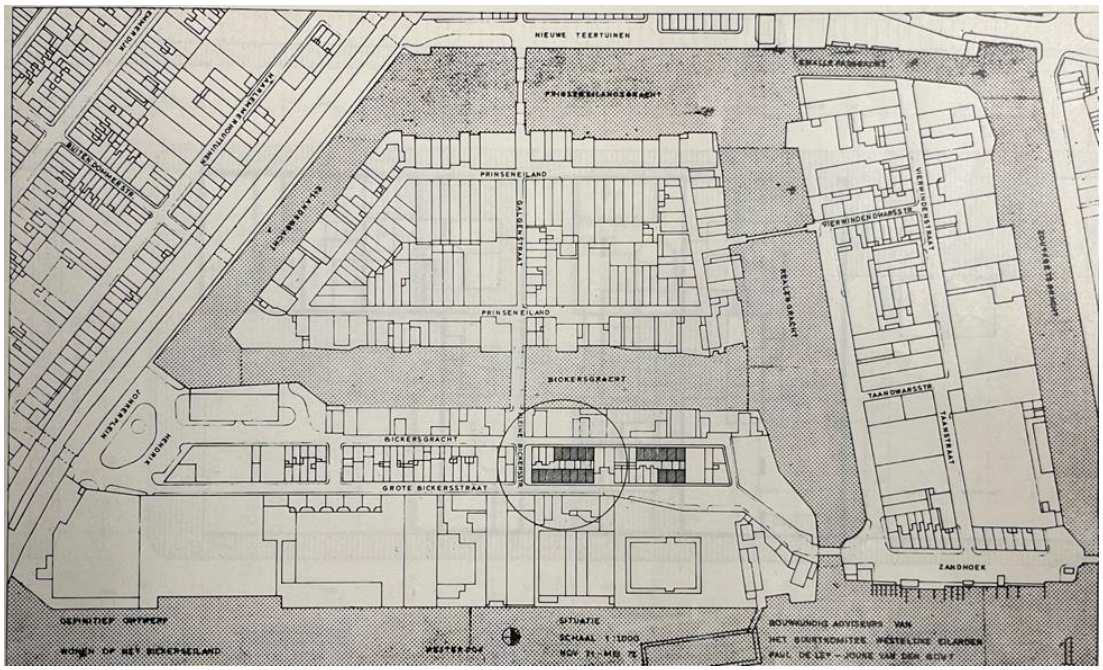

Situatietekening van het project (Plan, 1972).

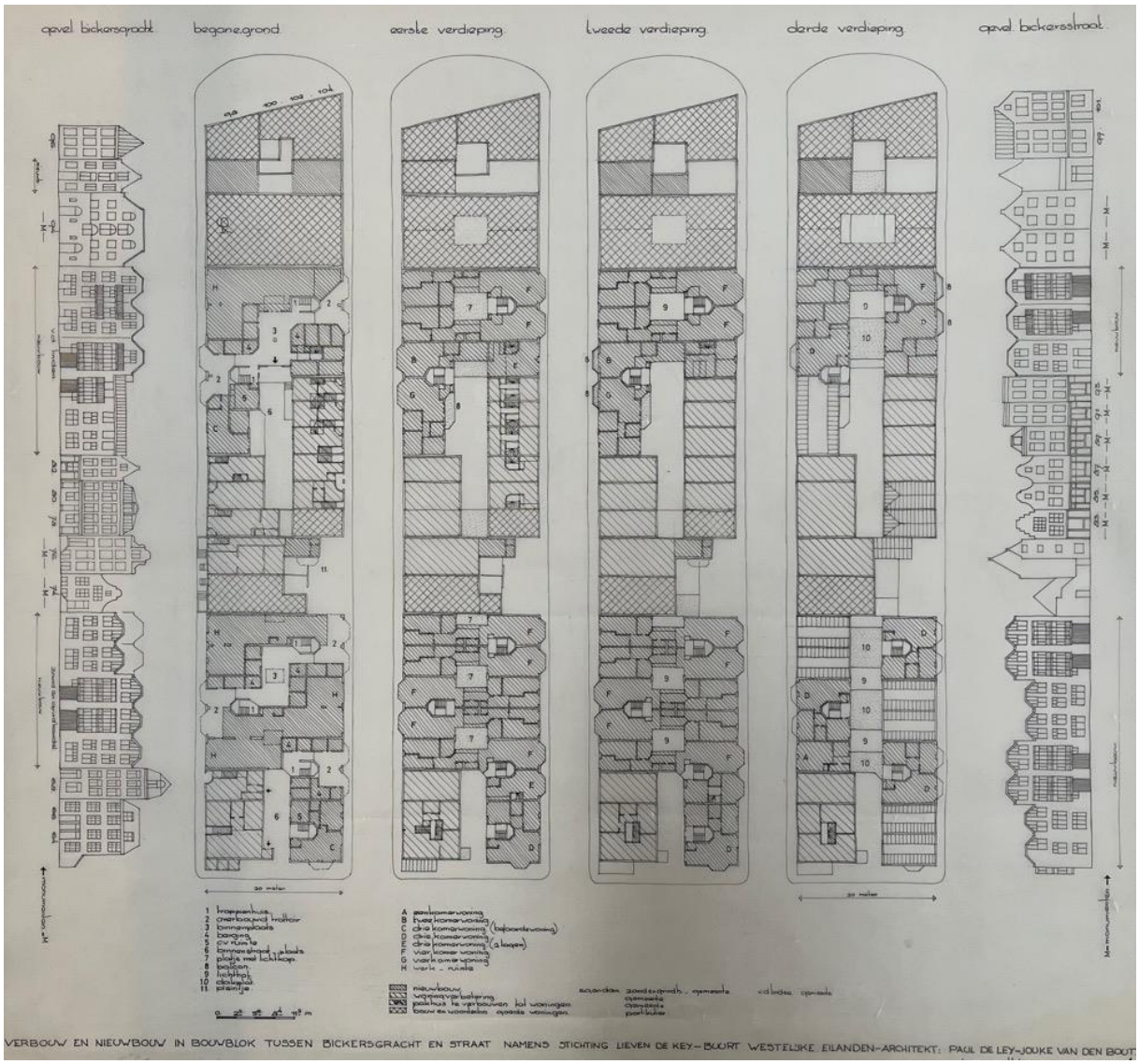

Presentatieblad met gevelaanzichten en plattegronden (HNI/archief Paul De Ley).

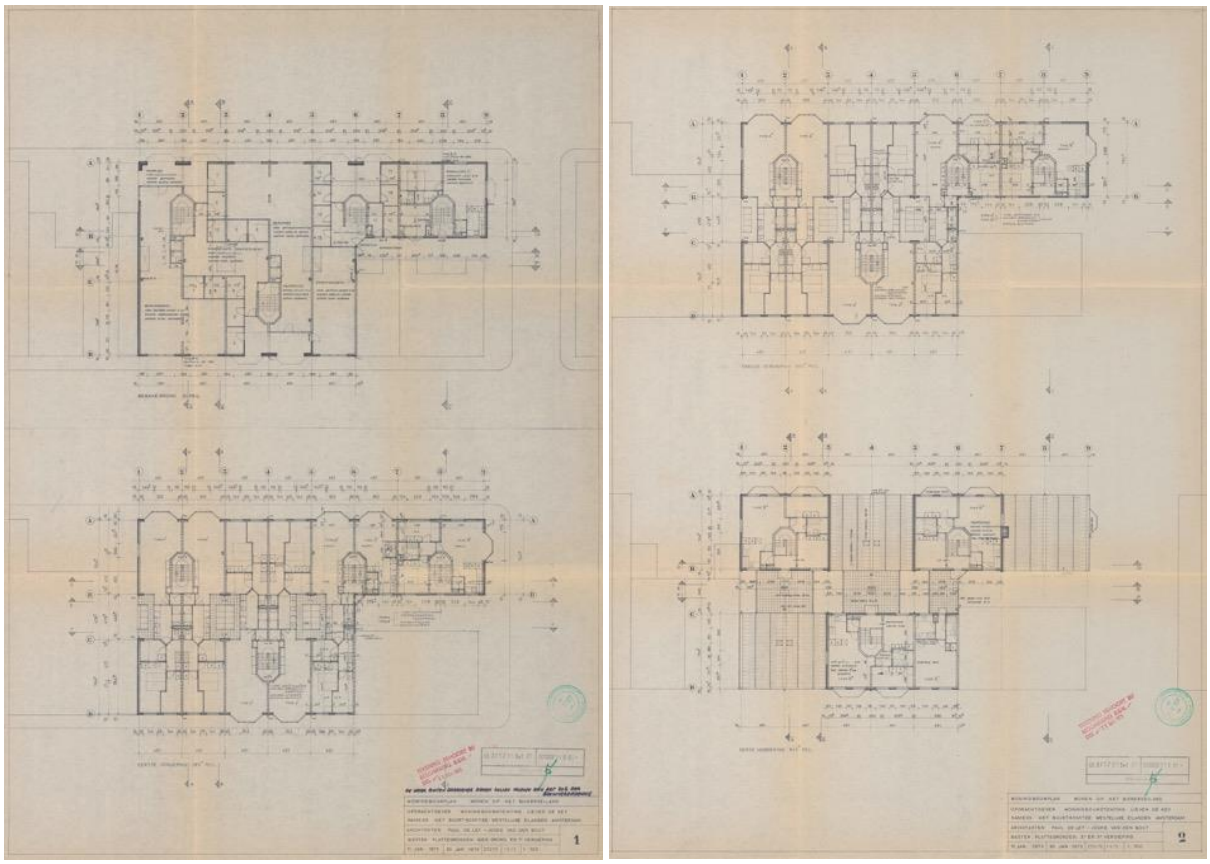

Plattegronden van bouwdeel 1. Door Paul de Ley en Jouke van den Bout, opdrachtgever Woningbouwstichting Lieven de Key namens het Buurtkomitee Westelijke Eilanden Amsterdam. 1973 (Archief Bouw- en Woningtoezicht, stadsdeel Centrum)

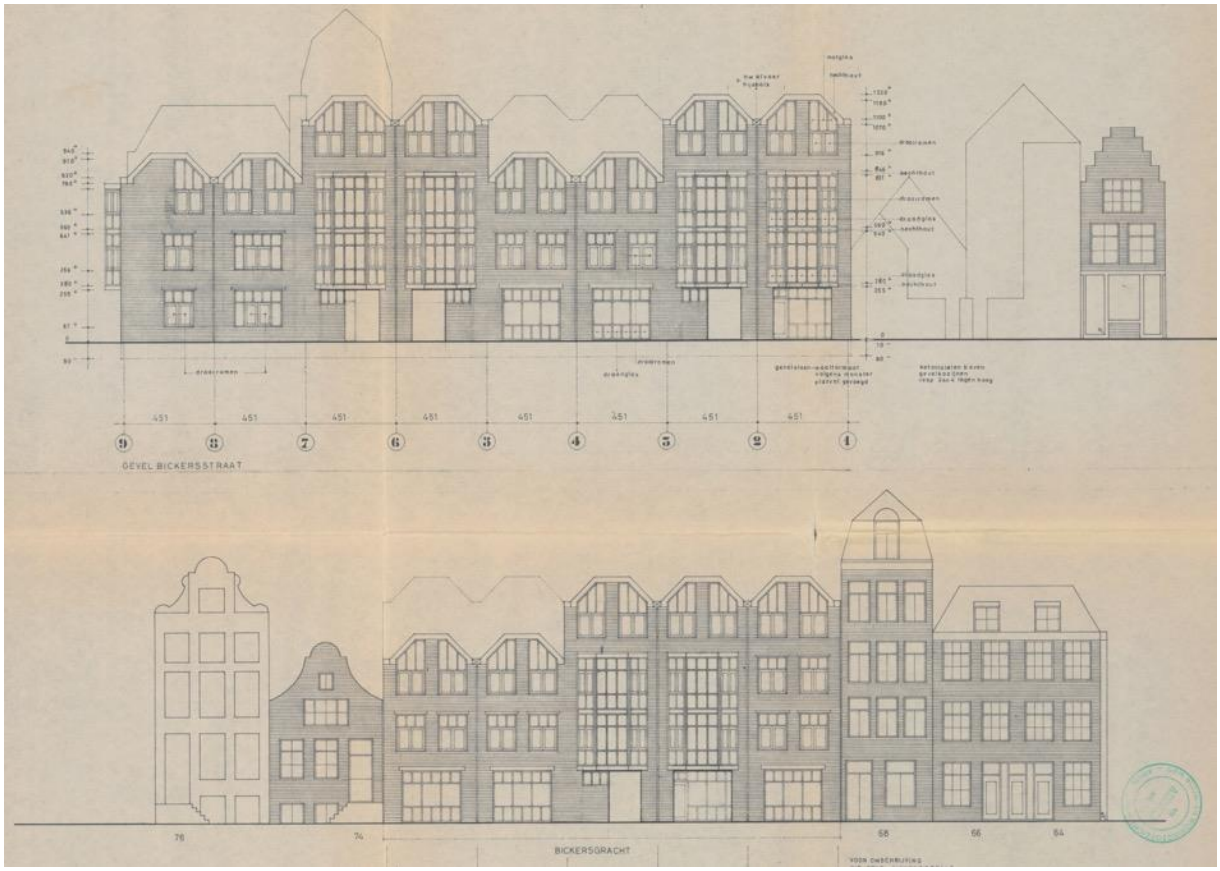

Gevelaanzichten bouwdeel 1. Door Paul de Ley en Jouke van den Bout, opdrachtgever Woningbouwstichting Lieven de Key namens het Buurtkomitee Westelijke Eilanden Amsterdam. 1973 (Archief Bouw- en Woningtoezicht, stadsdeel Centrum)

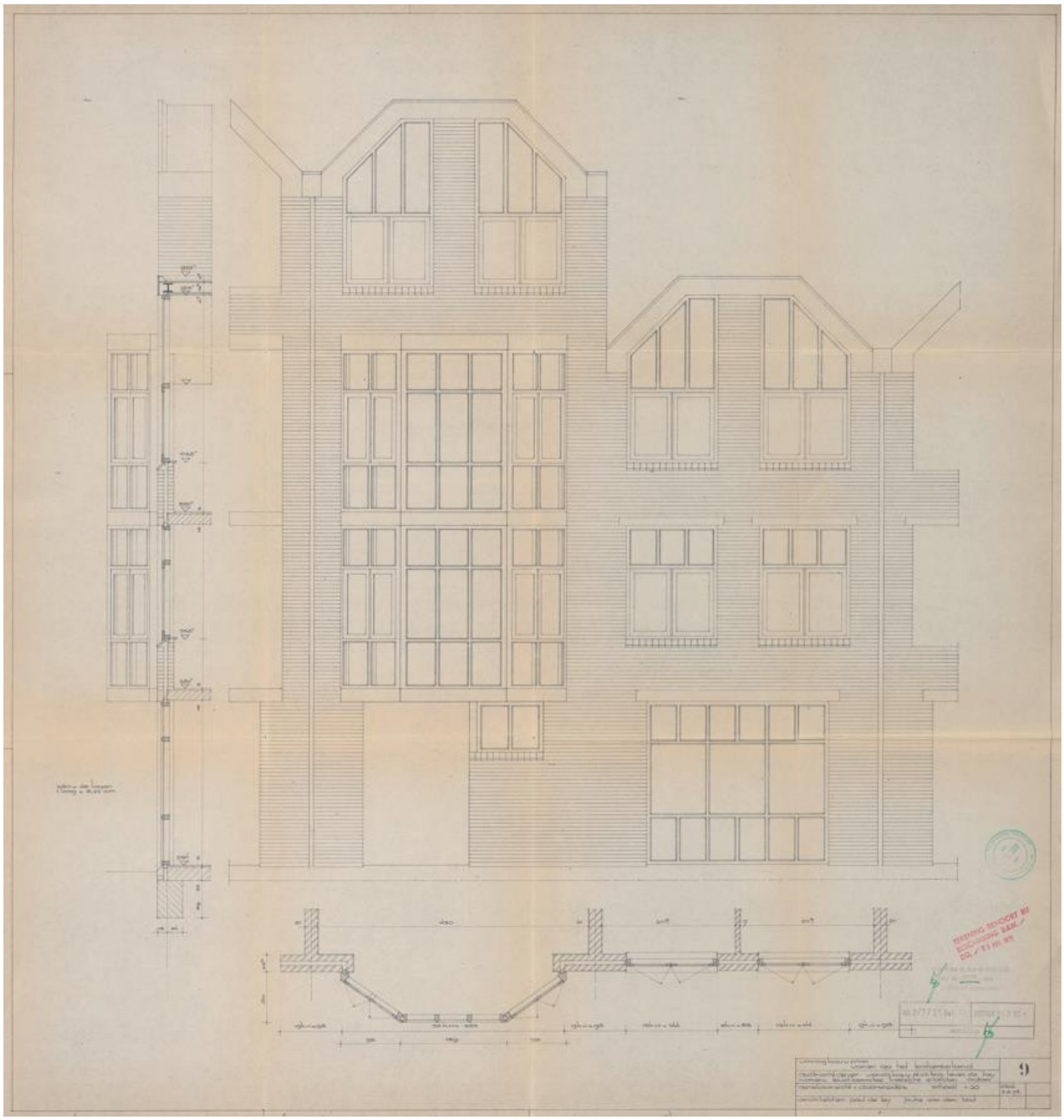

Detailtekening opbouw gevel en detaillering erker. Door Paul de Ley en Jouke van den Bout, opdrachtgever Woningbouwstichting Lieven de Key namens het Buurtkomitee Westelijke Eilanden Amsterdam. 1973 (Archief Bouw- en Woningtoezicht, stadsdeel Centrum)

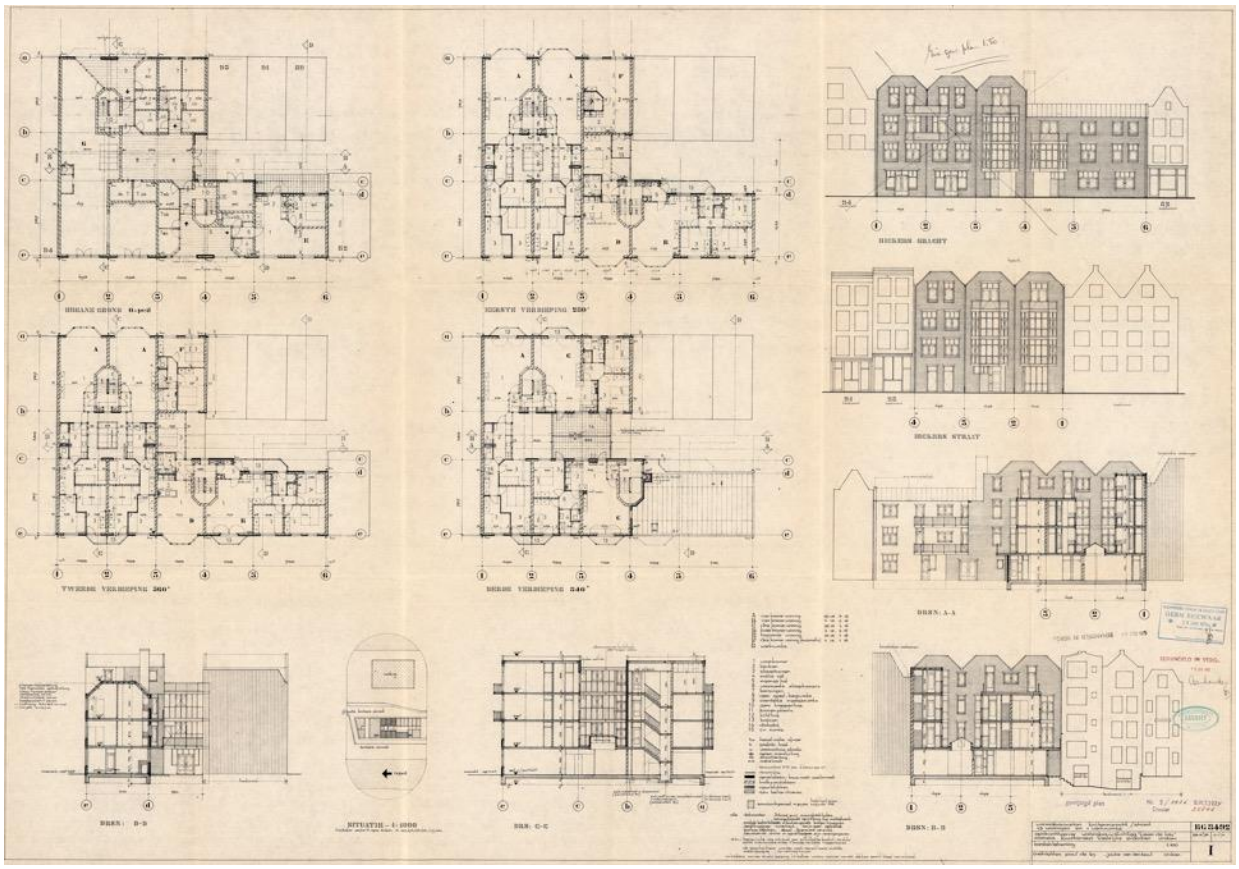

Plattegronden, doorsneden en gevelaanzichten bouwdeel 2. Door Paul de Ley en Jouke van den Bout, opdrachtgever Woningbouwstichting Lieven de Key namens het Buurtkomitee Westelijke Eilanden Amsterdam. 1974 (Archief Bouw- en Woningtoezicht, stadsdeel Centrum)

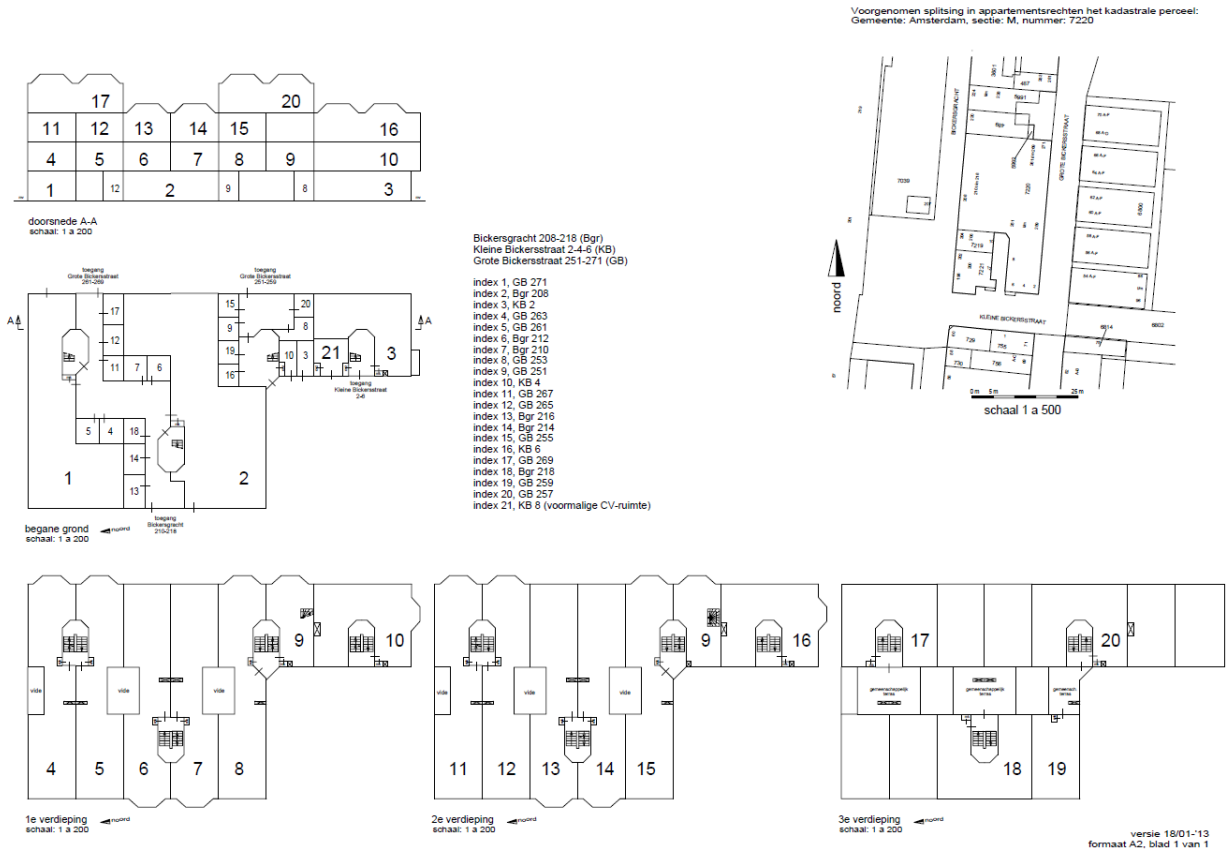

Splitsingstekening uit 2013 (aangeleverd door bewoners).

Links: eerste paal bouwdeel 1, 27 september 1973; rechts: Jouke van den Bout (l) en Paul De Ley voor het net opgeleverde bouwdeel 1 (beide: HNI/archief Paul de Ley).

Bouwdeel 1 in aanbouw met rechts in beeld de eerste steen klaar om ingemetseld te worden (beide: HNI/archief Paul De Ley).

Bouwdeel 1 in 1975, de kleur van het houtwerk lijkt hier heel donker (SAA/dienst Ruimtelijke Ordening).

Hoek Kleine en Grote Bickersstraat in 1982 (SAA/dienst Ruimtelijke Ordening).

Dezelfde gevelrij, maar vanuit een andere hoek (links is de hoek met de Kleine en Grote Bickersstraat), gezien. De houten erkers zijn in het midden van de jaren 1990 vervangen, waarbij de detaillering van de onderrand is gewijzigd en de driedeling van het middelste venster is gewijzigd in één glasvlak. De zijgevels van de hoger uitstekende traveeën zijn toen voorzien van trespa platen. Ook de kleurstelling is in de loop der tijd gewijzigd. (Monumenten en Archeologie, mei 2025)

Bickersgracht 271 – bestaand (1994) (Archief Bouw- en Woningtoezicht Stadsdeel Centrum)

Bickersgracht 271 (begane grond) – gewijzigde puien (opname Monumenten en Archeologie mei 2025)

Bouwdeel 2, gevel Bickersgracht, jaartal onbekend (HNI/archief Paul De Ley).

Bouwdeel 2, gevel Grote Bickersstraat, 1979 (SAA/dienst Ruimtelijke Ordening).

Gevelwand aan de Bickersgracht met beide projecten in beeld, februari 2024.

Links: lichthof in bouwdeel 1; rechts binnenplaats bouwdeel 1 Kleine Bickersgracht, beide februari 2024.

Bouwdeel 1, dakterras met lichthof (opname Monumenten en Archeologie, februari 2024)

Bouwdeel 1, achtergevel lichthof (MenA 2024)

Bouwdeel 1, lichthof met daklicht (MenA 2024)

Bickersgracht 208, gewijzigde ingangspartij.

Gevels van bouwdeel 2 (februari 2024). De entrees (foto rechts) zijn dichtgezet met nieuwe puien. Het oorspronkelijke lattenplafond zit er nog wel en is doorgezet over de onderzijde van de erkers.

Links: bouwdeel 1, jaartal onbekend; rechts bouwdeel 2, jaartal onbekend. De entrees waren oorspronkelijk open. (HNI/archief Paul De Ley).

Dichtgezette entree met nieuwe pui. Het oorspronkelijke lattenplafond zit er nog wel en is doorgezet over de onderzijde van de erkers. (Monumenten en Archeologie, mei 2025)

Gedenksteen in bouwdeel, gevel Bickersgracht (februari 2024).

Impressie van het interieur van de woningen met keuken en doorkijk in de lichthof, zonder datum (kort na oplevering?) (HNI/archief Paul De Ley).